

OVER MONUMENTEN,
ARCHITECTUUR EN
STEDENBOUW
IN ROERMOND
EN OMSTREKEN

RUIMTELUK

EEN UITGAVE VAN DE STICHTING RUIMTE TE ROERMOND - Jaargang 4 nr. 1 - Maart 1999

Column

Peter de Cock werd in 1751 gevangen gehouden in de kelders van het Roermondse stadhuis. De stank aldaar verdreef zelfs zijn pleitbezorgers. Peter de Cock is door de eeuwen heen een schelm gebleven, die zijn stad op een Tjil Uilenspiegelachtige wijze bekijkt.

Euroga 2002 plus

Moeder help, wat een naam! Het lijkt alsof een beginnend marketingman een nieuw glijmiddel of nieuwe potentiepil op de markt wil brengen.

De Euregio, de KvK, de provincie en de gewesten Midden- en Noord-Limburg go Viagra. In de 'Kamerkrant' van januari komt Roermond een paar keer voor: eenmaal, bijna onleesbaar op een overzichtskaartje en de tweede keer in de sprinkelende zin '... en de A68 (Roermond/Duitse grens)'. Daarnaast nog enkele malen als plaatsaanduiding. Het moet een traumatische ervaring zijn voor de Roermondse versie van het duo Lebbis en Jansen, Henri Timmermans en Piet Tummers, samen goed voor méér dan honderd 'geestige' slogans, afgegeven door een Rabobankpedel ten stadhuize.

Drs. Harrie Bak, ooit prins van Roermond, met aardig wat Rabobank-achtergrond en nu voorzitter van de Kamer van Koophandel Noord- en Midden-Limburg, ontwikkelt zich hoe langer hoe meer tot baron Van Scherpenzeel Heusch. Die riep in 1830 als hoofd van de Roermondse burgerwacht: "Vivat Belge".

Baron 'Henri de la Cuve' roept stevast 'Vivat Venlo' en gaat alleen de strijd aan met baron Van Voorst tot Voorst. In zijn optiek hooguit heerser van Maastricht tot Susteren. De intenties van het plan Euroga 2002 plus zijn helemaal niet verkeerd, integendeel. Maar kennelijk komt Roermond in het stuk niet voor. En dat terwijl de uitgangspunten op het lijf geschreven zijn van de tweede monumentenstad van Limburg: water, landschap, cultureel erfgoed en duurzaamheid.

Roermond is - ondanks alles - nog steeds een stad met een identiteit. Het CDA heeft Van Rij ingehuurd om die te hervinden, aan Jos van Rey om die van Roermond te behouden. Als aan Roermondse zijde niks gedaan wordt met Euroga 2002 plus, kies dan voor de slogan: Roermond, de slaapmuts van Limburg.

Peter de Cock

Naar aanleiding ...

van het vorige nummer van Ruimteliijk (jaargang 3/4) het volgende. In het artikel *Ruimte-keurmerk voor De Staete*, is op de foto van een gedeelte van Steegstraat 18 goed te lezen dat in de timpanen boven de ramen de tekst staat: "De wet verbiedt het geven niet. Vergeet dan ook de armen niet." Dat wij daarvan gemaakt hebben: "God verbiedt het geven niet ... enz." is dan ook een mysterie. De enige verklaring die de redactie kan bedenken is de theologische achtergrond van de auteur. Max Janssens maakte ons op deze fout attent. Blijf nauwgezet lezen, Max!

Van Maria Cobben kregen we een kopie van een notarieel vastgelegde transactie die er op zou wijzen dat het bouwjaar van het pand Kapellerlaan 86 niet 1925, maar 1935 is. Een foto van dat pand en de onjuiste bouwdatum stonden in het artikel over architect Jan Bongaerts.

Dat we tot aan de westkust van Ierland gelezen worden doet ons deugd: Nard Slabbers, eind jaren 70, begin jaren 80 lid van de Werkgroep Ruimte, schreef ons:

Ierland, 9 januari 1999

Beste Stichting, Stichters, Stichtelingen,

Bij deze de beste wensen voor 1999 van jullie Ierse abonnees.

Het is leuk om geregeld jullie blad te krijgen en zo op de hoogte te blijven. Ofschoon ik zelf geen monumentoloog of monument ben, heb ik het idee dat jullie aanpak op een hoog niveau staat. De artikelen zitten goed en gedegen in elkaar en zijn zeer goed verzorgd. Compliment, compliment, dus!

Het is interessant te lezen dat Jos van Rey zegt dat hem de ogen zijn open gegaan, ik geloof dat dat grotendeels door jullie aanpak zal zijn gekomen.

Willen jullie een breder publiek bereiken, zou het echter wat populairder gebracht moeten worden, wat wellicht strijdt met de degelijkheid/gedegenheid? Goed, beste wensen, veel inspiratie en veel inspirerends toegewenst.

Helaas moeten we ingezonden brieven soms inkorten omdat het aantal pagina's van Ruimteliijk (nog) beperkt is. We proberen uiteraard de essentie uit de ingezonden reacties te bewaren. De redactie

Redactioneel

Ruimteliijk voor het eerst in kleur; waaraan hebben we dat te danken? Allereerst aan onze belangrijkste sponsor, Ars Grafische Producties en Communicatie, die u de fraaie uitvoering van dit nummer cadeau doet.

De aanleiding hiertoe is, met wat goede wil, te vinden in de afronding van de besluitvorming rond het Roersingelproject. De Stichting Ruimte, gesteund door provincie en Rijksdienst Monumentenzorg, heeft daarbij bereikt dat de bestaande rooi- en zichtlijnen gerespecteerd worden, dat de verkeersaanzuigende werking van de parkeergarage beperkt blijft en dat het achterhuis-Cillekens, inmiddels rijksmonument, behouden blijft. Dat mag gevierd worden!

Verder heeft ons optreden inzake het Roersingelproject gunstige neveneffecten gehad. De gemeente heeft ons betrokken bij o.a. de Adviesgroep Roer-Delta, bij de jury die de invullingen voor het complex Markt 13-16 (Brons Eiken) moet beoordelen en bij een ronde-tafelgesprek met potentiële investeerders in restauraties van Roermondse monumenten. We zien dat als een teken dat het gemeentebestuur de bescherming van monumenten serieus wil nemen. Ook daar zijn we blij mee.

In enkele ingezonden brieven weer spiegelt zich de groei van het aantal abonnees van ons blad, lees: van het besef dat Roermond beter moet omgaan met haar monumentaal, architectonisch en landschappelijk kapitaal. Beste lezers, blijf opletten, blijf schrijven en blijf u 'vermeerderen'!

De redactie

Inhoud

Column, Naar aanleiding van en Redactioneel	pag. 2
Ingezonden en reacties	pag. 3
Winkelpuien en etalages	pag. 4
Joodse geschiedenis in steen ..	pag. 9
Nieuw deeltje in reeks 'Grote Monumenten'?	pag. 10
Losse tegels	pag. 12

De foto van Peter Wijnands op de voorpagina toont de hoedenwinkel van mevr. Beurskens op de Hamstraat. Vanwege het artikel Winkelpuien en etalages.

Ingezonden

IJzeren Rijn

In het vorige nummer las ik het artikel van Willem Cartigny over de IJzeren Rijn. Roermond wordt ieder jaar meer belast door verkeer. Aanleg A73 en A68 zijn opnieuw een grote aanslag op de leefbaarheid en het milieu. Het bestaande wegen-net wordt steeds intensiever gebruikt door de toename van het autogebruik. Zie o.a. de files op de Singelring. Ook in de lucht is het volop drukte met de straaljagers van vliegveld Brüggen.

B&W van Roermond voeren een stimulerend beleid voor de aanleg van de A73 en de A68. Voor een versnelde aanleg in 2003 wordt zelfs 14 miljoen uit de gemeentelijke hoed getoverd! In Den Haag wrijven ze de handen. Nog even wachten en behalve uit de provincie, Venlo en Roermond komen straks nog vele extra miljoenen uit o.a. Weert, Sittard, Born, Buchten, Susteren enz. Burgers en bedrijven betalen straks via de OZB de rekening. Een lichtpuntje in deze mobiliteitslawine is nu nog de IJzeren Rijn. Hij ligt er stil en verlaten bij. Joggers en wandelaars hebben er meer en meer bezit van genomen. Het gebied zou voor woningen aan de Kapellerlaan en de Kemp een fraaie groene long kunnen worden met veel speelplezier voor de kinderen. Ziet u het ook al? Een prachtige laan met wandel- en fietspaden van de Prinses Marijkestraat en de Prins Bernhardstraat tot aan het Meinweggebied. Grote groepen kooplustige Duitse fietsers en wandelaars die vanuit de natuur midden in de stad belanden. Dat is toch een economische potentie van formaat?

Nu de militaire basis in Brüggen gesloten wordt komt er wéér een lichtpuntje bij voor Roermond. Eindelijk weer eens een rustige zomeravond op het terras zonder vliegtuiglawaai. Met name Asenray en Maasniel zijn eindelijk verlost van een jarenlange kwelling. De prachtige omgeving van het vliegveld temidden van uitgestrekte bossen is een ideaal gebied voor wonen en recreatie. Ook dat is economie! Tot slot: beste Stichting Ruimte, jullie weten het als geen ander, behoud en bescherm ons stedelijk schoon, onze monumenten en onze natuur. Dus geen bedrijventerreinen op het oude vliegveld, geen personenvervoer via de IJzeren Rijn en geen goederenvervoer langs de A68 - dit als tegenwicht voor de oprukkende autobanen A73 en A68. Wél een goede busverbinding met het Duitse achterland in nauwe samenwerking met o.a. de Cityvereniging. Dat vind ik verstandig omgaan met de beperkte ruimte die Roermond ter beschikking staat. Is uw stichting het daarmee eens?

Carl Nollen

Commentaar

Om op dat laatste in te gaan: ja en nee.

1. Begrippen als 'stedelijk schoon' en 'monumenten' zijn rekbaar. Wij vinden bijvoorbeeld de oude IJzeren Rijn een cultuurhistorisch waardevol relict dat zeker niet moet verdwijnen. De optie om er een fiets-/wandelpad van te maken vinden wij nogal vergaand. 2. De visie op de stedelijke infrastructuur onderschrijven we deels. Groot-schalige verkeersstromen zijn uit den boze. Maar aan de andere kant moet de stad bereikbaar blijven. Kortgeleden heeft een groot bedrijf de stad verlaten vanwege de te geringe bereikbaarheid. Gezien de hoge werkloosheid in stad en regio moet je je afvragen waarom je van de infrastructuur van Brüggen/Elmpt geen gebruik zou maken. Dat wil nog niet zeggen dat we natuur willen offeren aan werkgelegenheid. Juist het Meinweggebied bezuiden Elmpt dient volop bescherming te krijgen.

3. We onderkennen de mogelijke gevaren van het opnieuw tot ontwikkeling brengen van de IJzeren Rijn. Juist daarom we willen graag op tijd meedenken en de ontwikkelingen kunnen sturen. De teneur van ons artikel was dan ook: zeg niet bij voorbaat overal nee tegen, om te voorkomen dat je jezelf buiten spel zet. Daarbij willen we personenvervoer niet op voorhand uitsluiten. Het kan een aanzienlijke ontlasting van het milieu betekenen. Overigens kregen we ook een voorlopige reactie van de Stichting Behoud Meinweggebied die liet weten onze visie te ondersteunen en op onze tactische lijn te zitten.

Willem Cartigny
®

Van Hert en Haan

Geachte redactie,
Alle lof voor hen die een lans willen breken voor het behoud van het apotheek-interieur, maar laat ze - in hun enthousiasme - niet de geschiedkundige waarheid geweld aandoen met het rondstrooien van verzinsels en voorbarige conclusies waarbij het gepast is vraagtekens te zetten.

Zo is de hertenkop geen 'Westfaals apothekers-teken', maar eenvoudigweg een goed herkenbare, algemeen verbreide aanduiding (voor

de ongeletterde) dat in het bewuste gebouw een apotheek is/was gevestigd. Als zodanig is dit uithangteken al heel lang gebruikt. Hoorns van herten (gevuld, in tegenstelling tot de holle hoorns van runderen, schapen en geiten) werden vormalen tot poeder. Aan dit zogenaamde hertshoornpoeder werd een sterke geneeskrachtige werking toegeschreven. Vandaar dat het begrijpelijk is dat een apotheker graag zijn behuizing 'Het Hert' noemde of de nage-maakte kop van een hert aan zijn pand liet aanbrengen. Zowel een apotheek in Sittard als een in Venlo droeg vroeger de naam 'Het Hert'. Boven de ingang-sdeur van de oudste privé-apotheek in de beide Limburchen, gelegen in Maaseik, vinden wij het hertengewei.

Wat de benaming 'Hirsch-apotheek' betreft - met de suggestie dat het om een speciale apotheek zou gaan - het volgende: in het Duitse taalgebied benoemt men apotheken vaak naar het 'wapenteken', zeker als er meerdere apotheken in een zelfde stad zijn. Men kan dus al naar gelang het herkenningsteken spreken van 'die Hirsch-Apotheke, die Löwen-Apotheke, die Rosen-Apotheke' enz.

Tot slot: er bestaat, bij mijn weten, geen enkele aanwijzing dat het hertengewei aan de gevel van de voormalige apotheek Haan in verband gebracht moet worden met "de vele Duitsers die de stad destijds tot haar bewoners kon rekenen". De bedoelde Duitsers kwamen overwegend van oorsprong uit het Pruisische Rijnland en niet uit Westfalen.

Cor Houben, Roermond

Deze Hirsch-Apotheke is gefotografeerd in Monschau (Dld). Ze is gesticht in 1799. Helaas is er nu geen apotheek meer gevestigd.

Foto: Yvonne de Vries

Commentaar

Wie zijn wij om de heer Cor Houben tegen te spreken? Het is bijzonder prettig dat een deskundige als hij zijn licht laat schijnen over het fenomeen Hirsch-apotheek. Een welkome aanvulling voor een eventueel onderzoek dat op het moment erg hard nodig is. Want het monument wordt bedreigd, met name het unieke interieur van deze apotheek. Daarmee zou weer een uniek stukje Roermondse geschiedenis verdwijnen. Vandaar de oproep van de Roermondse Vrouwenraad: Hüb hert veur dees apotheek mit ein hert!

Yvonne de Vries

Winkelpuien en etalages

Kijken, kijken, niet kopen!

De zondag.
Uitermate geschikt om te
voet - of per fiets - door de
Roermondse binnenstad te
zwalken. Gewapend met een
fotoapparaat is het juist op
deze dag mogelijk om vrij
ongestoord de vaak kleine
elementen die onze stad zo
bijzonder maken, rustig waar
te nemen of voor eeuwig vast
te leggen. Nee, niet het stad-
huis, de Kathedraal of de
Munsterkerk - want die zijn al
door diverse uitgaven,
videobanden en monumen-
tenlijsten vereeuwigd, maar
de talloos aanwezige
schitterende deuren en
deurportalen, brievenbussen,
hekwerkjes en glas-in lood
partijen. Noem het maar op.
Geparkeerde auto's,
kinderbuggies, groepjes
jongeren en het winkelende
publiek vertoeven elders.
Ongestoord kan men zijn
Ruimtelijke plicht voldoen.

In talloze recente publicaties wordt Roermond geroemd om zijn winkeldiversiteit en -potentieel. Het gaat hier natuurlijk om de geboden waar, maar wat is bekend van de omhulsels van de aangeboden artikelen?

Als men rijkelijk voorzien is van een diversiteit aan puistjes, kalend of gering geschapen is, dan is men al gauw geneigd te zeggen dat de innerlijke mens belangrijker is dan diens uiterlijke verschijning. Hetgeen maar al te graag bevestigd wordt door de grote verscheidenheid aan week- en opiniebladen, de EO en Jerry Springer.

Zo is het ook gesteld met de winkels in Roermond: de mens - geïnspireerd door vele nationale reclamecampagnes en advertenties in *De Trompetter* - komt voornamelijk voor de inhoud van de winkels.

Maar het oog wil ook wel wat! En er valt heel wat moois te aanschouwen!

Mijn opzet was om alle intact zijnde vooroorlogse etalages en hun puien te fotograferen. In eerste instantie ging ik ervan uit dat een rolletje voor 24 opnamen meer dan voldoende zou zijn om dit assortiment vast te leggen.

Het eindresultaat overtrof de meest optimistische verwachtingen: onze stad bezit bijna 140 praktisch oorspronkelijke etalages en winkelpuizen. De belangrijkste stijlontwikkelingen van de laatste 200 jaar zijn ruimschoots vertegenwoordigd.

Foto 2

Een paar weken geleden was ik in het historische stadje Harderwijk dat een uitgebreide winkelkern bezit van een honderdtal winkels. Ik heb er slechts vier enigszins oorspronkelijke en behouden etalages kunnen ontdekken! Het aantal in Roermond is iets om trots op te zijn.

De Steenweg en Varkensmarkt en de winkelkerengebieden bezitten praktisch geen oorspronkelijke etalages meer. Maar de aanlooproutes zoals Heilige Geeststraat, Schuitenberg, Paradisstraat en Zwartbroekstraat zijn ruimschoots voorzien van veel moois. Dit geldt ook voor de Neerstraat, een vanouds bekende winkelstraat. Door de vestiging van een parkeergarage in de nabijheid van deze straat zal het winkelgebeuren zich hier enorm gaan ontwikkelen. Het is te hopen dat een van Roermonds mooiste straten, met vele karakteristieke winkeletalages en puien, niet het karakter krijgt van de Steenweg en/of Varkensmarkt.

Historische vlucht

In dit eerste artikel staan we stil - zeker als u dit artikel gaat gebruiken als stadswandeling - bij de ontwikkeling van het winkelgebeuren vanaf de middeleeuwen tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

Foto 3

Het kopen van goederen geschiedde vanouds op dag- en weekmarkten waarbij de handel voornamelijk in de open lucht plaats vond. Voor elke handelswaar was een speciale markt en daarvoor weer een vaste plaats in de stad. Straatbenamingen als Vismarkt, Biggenmarkt en Varkensmarkt komen hieruit voort.

Vanaf de 16e en 17e eeuw vond de handel steeds meer plaats in het huis van de koopman. Het voorhuis van het woonhuis was daartoe de geëigende plaats en de waren werden op de onderluiken voor de ramen uitgesteld.

De naar boven draaiende bovenluiken dienden ter bescherming tegen zon en regen. De vaste luifel kwam vanaf die tijd voor. Het idee van de winkel-pui was geboren. (De aquarel van Jan de Beyer uit 1744 van de Markt van Roermond laat hier voorbeelden van zien.)

Tijdens de 17de eeuw ontwikkelde zich de reclamevoering. Gevelstenen en uithangborden trachtten de passant tot kopen te verleiden. Een mooi voorbeeld is het Stokstraatkwartier in Maastricht. Hoe de situatie in onze stad was is niet erg duidelijk. Het tekstboek behorende bij het geveltekeningenboek *Roermond 750 jaar stad* maakt melding van een groot aantal huisbenamingen uit de 16e en 17e eeuw. Een aantal van deze panden zal zeker voorzien zijn geweest van gevelstenen en uithangborden, maar van aard en omvang is mij niets bekend. Waarschijnlijk zal de tweede grote stadsbrand in 1665 veel verloren hebben doen gaan.

Foto 4

Een afbeelding van de Markt (een aquarel van Henri Korvinus van ca. 1810-1814) uit de Franse tijd laat zien dat er voornamelijk sprake moet zijn geweest van eenvoudige winkeltypes die zich hebben ontwikkeld uit de gangbare architectuur-opvattingen van die tijd: gewoon de deur in het midden en links en rechts een venster met daarachter de uitgestalde waren. Voorstad St. Jacob 4 is daar een voorbeeld van. Segmentboogingang en -vensters in hardstenen omramingen zijn oorspronkelijk en dateren uit de 18e eeuw. De winkelfunctie is thans vervallen.

Uit een iets latere periode stamt de winkelpui van het pand Jean Berger, Swalmerstraat 5.

Vanaf het begin van de 19e eeuw is er sprake van winkelarchitectuur. Men ging gebruik maken van uit het gevelvlak naar voren uitstekende etalageramen. Deze stijl had zijn oorsprong in Engeland. De winkelpui van het laat gotische pand Brugstraat 7 (foto 2, pagina 5), een tiental jaar geleden vervaardigd, is gebaseerd op dit principe. In Roermond zullen dergelijke etalageramen ook hebben bestaan getuige een oude foto van de Venlose Poort ('Roermond in oude ansichten', pagina 38).

Foto 5

Het merendeel van de bestaande winkelpanden uit begin van de 19e eeuw moet echter van eenvoudige structuur zijn geweest: gestucte gevels met sobere hard- of zachtstenen raam- en deuropsluitingen.

Oorspronkelijke panden uit deze periode zijn o.a. Zwartbroekstraat 24 en 37, Neerstraat 82, Zwartbroekplein 7 en Heilige Geeststraat 16.

Later werd gebruik gemaakt van een zogenaamde kroonlijst. Dat is een geprofileerde of geornamenteerde lijst die ter 'bekroning' aan een gevel of boven deuren en ramen is aangebracht. De in onze stad nog talrijk aanwezige kroonlijsten zijn voornamelijk classicistisch van aard. De functie was puur decoratief en verwees dus niet naar de soort winkel die er gevestigd was. Mooie voorbeelden hiervan zijn de lijsten van de panden Heilige Geeststraat 4 en Swalmerstraat 16 (vrouwenhoofden). De fraaiste ornamenten die zich op deur en raamlijst bevinden bezit het kleine winkelpand Markt 18: boven de voordeur een op ons neer kijkende buste van een middeleeuwse edelman, boven het raam een tros

Foto 6

kleine vruchten. Opvallend is dat de panden uit het begin van de 19e eeuw nu nog hun oorspronkelijke gevel bezitten. Dat is echter niet vreemd omdat bovengenoemde straten de aanlooproutes zijn van het huidige en toenmalige winkelgebied waardoor hen gelukkig tot op heden modegrillen bespaard zijn gebleven.

Tot 1850 was het bestaande winkelbestand en marktgebeuren voldoende om in de behoeften van alle kooplustigen te voorzien. Als gevolg van de industriële ontwikkelingen nam de werkgelegenheid sterk toe en daarmee ook het aantal inwoners.

In 1860 bedroeg het aantal inwoners van Roermond 8.144; in 1920 was dit uitgegroeid tot 16.072, bijna het dubbele. Deze groeiende bevolking vestigde zich veelal buiten de oude stadskern: op de nieuw aangelegde singels en in de eraan grenzende wijken. Het winkelarsenaal breidde zich ook uit. Tot dan toe deftige straten als de Steenweg en ook de rustige Schoenmakersstraat veranderden langzaam in een 100% winkelgebied. Bestaande huizen werden veranderd in winkels: etalages verschenen op de begane grond terwijl het bovenhuis intact bleef. Bestaande winkelramen werden vergroot of verbouwd tot heuse etalages. Brede, naar beneden afrondende, robuuste vensterbanken deden hun intrede, etalages werden

Foto 7

Foto 8

Foto 9

voorzien van - al dan niet gedecoreerde - brede omlijstingen. De vensterbanken van winkelatalages kwamen duidelijk lager te liggen dan die van de woonkamers op de begane grond. Het gedeelte tussen onderkant etalageruit en straatniveau werd opvallend geaccentueerd: massief van structuur en/of met een afwijkende kleurstelling ten opzichte van de rest van de winkelatalage en pui. Zuiltjes van steen werden tussen etalageruit en deurportaal geplaatst. Probeer het zuiltje van pand Neerstraat 71 eens te ontdekken!

Tussen winkelatalage en bovenwoning werd een duidelijk naar voren uitstekende brede versiering aangebracht, gemaakt van hout of zachte steen. In Roermond stond deze algehele metamorfose sterk onder invloed van het neoclassicisme. Prachtige voorbeelden zijn Markt 10 (Inlijsterij Windhausen), Heilige Geeststraat 1 (Populair Electronics - foto 3, pagina 5), Paredisstraat 1, Brugstraat 14, Munsterplein 22 (Wiermans-Genang), Kraanpoort 6 (sexshop), Bakkerstraat 22, Neerstraat 22, 27 (foto 4, pagina 5) en 28. Bij eenvoudig bedeelde winkelatalages werd de bovenkant van de winkelruit alleen voorzien van een aparte

gefiguurzaagde decoratiestrook. Een wonderschoon voorbeeld is Heilige Geeststraat 9 (foto 5, pagina 6). Deze vorm van decoratie bleef tot het einde van de 19e eeuw: bekijk het groot aantal toepassingen ermee aan panden op de Willem II Singel.

Foto 10

Vanaf ongeveer 1880 echter werden er voor decoratief gebruik andere materialen dan steen toegepast. De gedecoreerde stenen sierpalen behoorden tot het verleden en werden voortaan vervaardigd in brons en iets later in ijzer. Alom bekend is het pand Neerstraat 46 (hoek Molenstraat-Neerstraat), maar leuk om te ontdekken is bijvoorbeeld Paredisstraat 4 (foto 6, pagina 6) en Brugstraat 4.

In veel steden had het veranderde stadsbeeld op puiniveau een grote invloed op het middeleeuws stratenverloop door het systematisch wijzigen van bestaande rooilijnen.

In Roermond was - en is! - dit echter niet het geval.

Tot aan het einde van de 19e eeuw passen ontwerpers van winkelpuien de dan heersende opvattingen op het gebied van architectuur toe. Met name neoclassicisme en neogotiek voeren de boventoon, of een mengeling van diverse stijlen, *eclecticisme* genaamd. Een mooi voorbeeld van deze stijl is het pand Wilhelminasingel 29, (garage Jan Op 't Root) is gevestigd.

De eerste decennia van de 20e eeuw kenmerken zich door de winkelarchitectuur die de ontwikke-

Foto 11

lingen weer op de voet volgt. Stijlelementen van de Jugendstil en Amsterdamse School worden in het algemeen door de Roermondse architecten van die tijd, zoals Dupont en Bongaerts, snel overgenomen. Roermond heeft er een aantal prachtige voorbeelden aan overgehouden. Helaas zijn hiervan de oorspronkelijke etalages verloren gegaan.

De nadruk bij de verwerkte materialen ligt op natuursteen, blank gelakt hardhout (Dr. Leursstraat 9b - foto 7, pagina 6) en ijzer dat in het zicht wordt gehouden, met name de dragende balk aan de bovenkant van de winkelatalage. Neerstraat 46, Veldstraat 16 (een dotje van een etalage! - foto 8, pagina 6/7), Hendriklaan 38, Schoenmakersstraat 11 en Heinsbergerweg 249 getuigen hiervan.

Naast zand- en hardsteen wordt in deze tijd ook gebruik gemaakt van zwart graniet in de pui-omlijsting (Varkensmarkt 19 - foto 1, pagina 4). Neerstraat 10 (Janssens-Höppener) en Kloosterwandstraat 2 (Slenders - foto 9, pagina 7) zijn voorbeelden van Jugendstilpanden waarvan winkelpui, etalage en gevel ongeschonden zijn.

Het is zeer de moeite waard om eens een kijkje te

Een afbeelding van de Markt (een aquarel van Henri Korvinus van ca. 1810-1814) uit de Franse tijd laat zien dat er voornamelijk sprake moet zijn geweest van eenvoudige winkeltypes die zich hebben ontwikkeld uit de gangbare architectuur-opvattingen van die tijd: gewoon de deur in het midden en links en rechts een venster met daarachter de uitgestalde waren. Voorstad St. Jacob 4 is daar een voorbeeld van. Segmentboogingang en -vensters in hardstenen omramingen zijn oorspronkelijk en dateren uit de 18e eeuw. De winkelfunctie is thans vervallen.

Uit een iets latere periode stamt de winkelpui van het pand Jean Berger, Swalmerstraat 5.

Vanaf het begin van de 19e eeuw is er sprake van winkelarchitectuur. Men ging gebruik maken van uit het gevelvlak naar voren uitstekende etalageramen. Deze stijl had zijn oorsprong in Engeland. De winkelpui van het laat gotische pand Brugstraat 7 (foto 2, pagina 5), een tiental jaar geleden vervaardigd, is gebaseerd op dit principe. In Roermond zullen dergelijke etalageramen ook hebben bestaan getuige een oude foto van de Venlose Poort ('Roermond in oude ansichten', pagina 38).

Foto 5

Het merendeel van de bestaande winkelpanden uit begin van de 19e eeuw moet echter van eenvoudige structuur zijn geweest: gestucte gevels met sobere hard- of zachtstenen raam- en deuropsluitingen.

Oorspronkelijke panden uit deze periode zijn o.a. Zwartbroekstraat 24 en 37, Neerstraat 82, Zwartbroekplein 7 en Heilige Geeststraat 16.

Later werd gebruik gemaakt van een zogenaamde kroonlijst. Dat is een geprofileerde of geornamenteerde lijst die ter 'bekroning' aan een gevel of boven deuren en ramen is aangebracht. De in onze stad nog talrijk aanwezige kroonlijsten zijn voornamelijk classicistisch van aard. De functie was puur decoratief en verwees dus niet naar de soort winkel die er gevestigd was. Mooie voorbeelden hiervan zijn de lijsten van de panden Heilige Geeststraat 4 en Swalmerstraat 16 (vrouwenhoofden). De fraaiste ornamenten die zich op deur en raamlijst bevinden bezit het kleine winkelpand Markt 18: boven de voordeur een op ons neer kijkende buste van een middeleeuwse edelman, boven het raam een tros

Foto 6

kleine vruchten. Opvallend is dat de panden uit het begin van de 19e eeuw nu nog hun oorspronkelijke gevel bezitten. Dat is echter niet vreemd omdat bovengenoemde straten de aanlooproutes zijn van het huidige en toenmalige winkelgebied waardoor hen gelukkig tot op heden modegrillen bespaard zijn gebleven.

Tot 1850 was het bestaande winkelbestand en marktgebeuren voldoende om in de behoeften van alle kooplustigen te voorzien. Als gevolg van de industriële ontwikkelingen nam de werkgelegenheid sterk toe en daarmee ook het aantal inwoners.

In 1860 bedroeg het aantal inwoners van Roermond 8.144; in 1920 was dit uitgroeid tot 16.072, bijna het dubbele. Deze groeiende bevolking vestigde zich veelal buiten de oude stadskern: op de nieuw aangelegde singels en in de eraan grenzende wijken.

Het winkelsarsenaal breidde zich ook uit. Tot dan toe deftige straten als de Steenweg en ook de rustige Schoenmakersstraat veranderden langzaam in een 100% winkelgebied. Bestaande huizen werden veranderd in winkels:

etalages verschenen op de begane grond terwijl het bovenhuis intact bleef. Bestaande winkelramen werden vergroot of verbouwd tot heuse etalages. Brede, naar beneden afrondende, robuuste vensterbanken deden hun intrede, etalages werden

Foto 8

Foto 7

Foto 9

voorzien van - al dan niet gedecoreerde - brede omlijstingen. De vensterbanken van winketalages kwamen duidelijk lager te liggen dan die van de woonkamers op de begane grond. Het gedeelte tussen onderkant etalageruit en straatniveau werd opvallend geaccentueerd: massief van structuur en/of met een afwijkende kleurstelling ten opzichte van de rest van de winketalage en pui. Zuiltjes van steen werden tussen

etalageruit en deurportaal geplaatst.

Probeer het zuiltje van pand Neerstraat 71 eens te ontdekken!

Tussen winketalage en bovenwoning werd een duidelijk naar voren uitstekende brede versiering aangebracht, gemaakt van hout of zachte steen. In Roermond stond deze algehele metamorfose sterk onder invloed van het neoclassicisme. Prachtige voorbeelden zijn Markt 10 (Inlijsterij Windhausen), Heilige Geeststraat 1 (Populair Electronics - foto 3, pagina 5), Paredisstraat 1, Brugstraat 14, Munsterplein 22 (Wiermans-Genang), Kraanpoort 6 (sexshop), Bakkerstraat 22, Neerstraat 22, 27 (foto 4, pagina 5) en 28.

Bij eenvoudig bedeelde winketalages werd de bovenkant van de winkelruit alleen voorzien van een aparte

gefiguurzaagde decoratiestrook. Een wonderschoon voorbeeld is Heilige Geeststraat 9 (foto 5, pagina 6). Deze vorm van decoratie bleef tot het einde van de 19e eeuw: bekijk het groot aantal toepassingen ermee aan panden op de Willem II Singel.

Foto 10

Vanaf ongeveer 1880 echter werden er voor decoratief gebruik andere materialen dan steen toegepast. De gedecoreerde stenen sierpalen behoorden tot het verleden en werden voortaan vervaardigd in brons en iets later in ijzer. Alom bekend is het pand Neerstraat 46 (hoek Molenstraat-Neerstraat), maar leuk om te ontdekken is bijvoorbeeld Paredisstraat 4 (foto 6, pagina 6) en Brugstraat 4.

In veel steden had het veranderde stadsbeeld op puiniveau een grote invloed op het middeleeuws stratenverloop door het systematisch wijzigen van bestaande rooilijnen.

In Roermond was - en is! - dit echter niet het geval.

Tot aan het einde van de 19e eeuw passen ontwerpers van winkelpuien de dan heersende opvattingen op het gebied van architectuur toe. Met name neoclassicisme en neogotiek voeren de boventoon, of een mengeling van diverse stijlen, *eclecticisme* genaamd. Een mooi voorbeeld van deze stijl is het pand Wilhelminasingel 29, (garage Jan Op 't Root) is gevestigd.

De eerste decennia van de 20e eeuw kenmerken zich door de winkelarchitectuur die de ontwikke-

Foto 11

lingen weer op de voet volgt. Stijlelementen van de Jugendstil en Amsterdamse School worden in het algemeen door de Roermondse architecten van die tijd, zoals Dupont en Bongaerts, snel overgenomen. Roermond heeft er een aantal prachtige voorbeelden aan overgehouden. Helaas zijn hiervan de oorspronkelijke etalages verloren gegaan.

De nadruk bij de verwerkte materialen ligt op natuursteen, blank gelakt hardhout (Dr. Leursstraat 9b - foto 7, pagina 6) en ijzer dat in het zicht wordt gehouden, met name de dragende balk aan de bovenkant van de winketalage. Neerstraat 46, Veldstraat 16 (een dotje van een etalage! - foto 8, pagina 6/7), Hendriklaan 38, Schoenmakersstraat 11 en Heinsbergerweg 249 getuigen hiervan.

Naast zand- en hardsteen wordt in deze tijd ook gebruik gemaakt van zwart graniet in de pui-omlijsting (Varkensmarkt 19 - foto 1, pagina 4). Neerstraat 10 (Janssens-Höppener) en Kloosterwandstraat 2 (Slenders - foto 9, pagina 7) zijn voorbeelden van Jugendstilpanden waarvan winkelpui, etalage en gevel ongeschonden zijn.

Het is zeer de moeite waard om eens een kijkje te

nemen bij de Jugendstilpui en etalage van het pand Dr. Leursstraat 9b (de rest van de gevel bevat echter geen Jugendstil-elementen). Trouwens Schoenmakersstraat 16, de vroegere Timcomarkt, is bijna volledig intact. Betreurenswaardig is het dat van de panden Neerstraat 38, Van Haren (Steenweg) en het hoekpand Schoenmakersstraat/Steenweg (Fooks) praktisch alleen de bovenbouw nog oorspronkelijk is.

Foto 12

De Amsterdamse School heeft een aantal bijzonder fraaie panden opgeleverd. Ook hier is vaak de onderbouw verloren gegaan. O.a. hoek Bergstraat/Steenweg is een triest voorbeeld. Zwartbroekstraat 3 en 5 - foto 10, pagina 7) behoren tot de enkele ongeschonden panden die hun oorspronkelijke etalage nog bezitten.

Art Déco voorbeelden zijn zeer schaars. Dus zeldzaam en bijzonder. Maar ze zijn er! Drie wel te verstaan. Op naar Swalmerstraat 64 en Neerstraat 44 - foto 11, pagina 7). Beide staan al geruime tijd leeg en zullen hoogstwaarschijnlijk op termijn verdwijnen. Neerstraat 44 wordt acuut bedreigd door het Roersingelproject. Laat de prachtige en forse houten omlijstingen op u inwerken. Het zijn juweeltjes. Zwartbroekstraat 6 is niet puur Art Déco maar is wel sterk beïnvloed door deze stijl.

Vanaf eind vorige eeuw was het gebruikelijk dat de etalage en winkel deur niet meer een geheel vormden: de winkel deur werd naar achteren geplaatst. De afstand tussen deur en gevel bedroeg soms meer dan een meter. De nieuw ontstane ruimte werd voorzien van glas zodat men de uitgestalde waar van twee kanten kon bekijken. De nieuwe etalage ging bestaan uit een aantal glazen delen: het vooraanzicht (de grote etalageruit), het zij aanzicht (de glazen wand tussen winkel deur en grote etalageruit) en een verbinding/overloopstuk(ken) tussen vooraanzicht en zijwand. De stenen onderkant en de van glas-in-lood voorziene bovenlichten hadden een ronding bij de overloop van etalage-ruit naar de zijkant van de winkeletalage. Hiervan zijn in Roermond nog een tiental - werkelijk prachtige - voorbeelden te vinden: Schuitemberg 35 - foto 12, pagina 8), Kapellerlaan 151, - foto 13, pagina 8), Dr. Leursstraat 9b en Luifelstraat 38 zijn van ongekende klasse! Maar ook panden als Bakkerstraat 19, Zwartbroekstraat 13 en 30 mogen er wezen.

Foto 13

Wanneer men Minderbroedersstraat 3 en 5 met elkaar vergelijkt dan is het opvallend dat een glazen ronding in de etalage een enorme meerwaarde geeft aan de totale uitstraling! Ze worden echter bedreigd: recent gesloopt is de etalage van Zwartbroekstraat 9 (koffieshop Skunk). Deze etalage was ook nog eens voorzien van een zeer bijzondere glas-in-loodconstructie. Hoe dit kleinood in rook is op kunnen gaan - om maar een

koffieshopterm te gebruiken - kunt u in het eerstvolgende nummer van *Ruimteliijk* uitvoerig lezen.

Vanaf het eind van de jaren twintig tot en met eind jaren veertig van de 20e eeuw veranderde er niet zoveel. De crisisjaren en Wereldoorlog II zullen hier zeker debet aan zijn geweest. De nieuwe winkelpanden die het daglicht zagen - met name in de Heilige Geeststraat, Zwartbroekstraat en Schuitemberg - waren klein van opzet en zeer eenvoudig van uitstraling. Sobere houten rechtlijnige etalages, al dan niet voorzien van eenvoudige glas-in-loodbovenlichten, waren het devies. Gevels werden opgetrokken in eenvoudige rood/bruine baksteen en kostbare materialen, zoals ijzer en zwart graniet, werden niet meer toegepast. Uitbundige decoraties behoorden tot het verleden. Beton werd soms toegepast als een decoratief element. Het zeer eenvoudige pandje Schuitemberg 59 laat al deze elementen zien en de winkels van de Nassaustraat in het Veld zijn ook volgens dit eenvoudige principe vervaardigd.

Tot zover

In het volgende artikel zullen we de naoorlogse periode uitgebreid toelichten. Tevens wordt u dan op de hoogte gebracht van het etalagegedrag van de Roermondenaar, meningen van winkeliers en ambtenaren.

Verder zullen we stil staan bij een heus kruideniersgeslacht. Tenslotte zal een groot aantal ideeën en suggesties gelanceerd worden ten behoeve van de kwaliteit van nieuwe etalages en het behoud van de bestaande.

De zondag.

Die moet echter nu al, voor iedereen die dit artikel gelezen heeft, uitermate geschikt zijn om kennis te maken met al het moois dat Roermond aan winkletalages en puien te bieden heeft!

Joodse geschiedenis in Roermond in steen

> Tekst: Willem Cartigny
Foto's: Arjo Brouns

In een boeiend artikel in het Rura-Jaarboek Spiegel van Roermond 1999 schetst prof. dr. H. Jansen de bouwgeschiedenis van de synagoge aan de Hamstraat. Er waren al langer plannen om ook in Ruimtelijk aandacht te besteden aan restanten van het joodse leven in de stad. Niettemin doet Jansen dit wat betreft de bouwgeschiedenis van de synagoge zo gedegen en uitvoerig dat wij daar niet aan kunnen tippen. Er blijft voor ons nog wel wat over. En daarbij kunnen we mogelijk het een en ander over het hoofd zien.

Jansen laat evenals Pinkas (*Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*, 1985) de joodse geschiedenis in onze stad beginnen in 1275.

Volgens Pinkas is Roermond zelfs, samen met Heerlen, "... de eerste plaats in Nederland waar joden worden genoemd." (p. 494). Pinkas gaat er (net als Jansen) vanuit dat de synagoge aan de Hamstraat niet de eerste was. Volgens hem kende Roermond in 1828 een "zelfstandige Bijsynagoge" en was die kennelijk gevestigd aan de Zwartbroekstraat. Waar dat geweest is is niet bekend. Gezien de teloorgang van het archief van de joodse gemeente zal hooguit archeologisch onderzoek meer duidelijkheid kunnen brengen.

Op de binnenplaats aan de Hamstraat is de gedenksteen uit 1896 die Jansen in zijn artikel noemt, onvindbaar, wellicht door de vele klimop. Mogelijk is deze gedenksteen (voor J. Goehardt en L. Straus) er simpelweg niet meer. De wetstafelen, die tegen de noordelijke binnenmuur zijn aangebracht, zijn wel te zien.

De in 1953 herbouwde sjoel bevat volgens Jansen zeer waarschijnlijk nog delen van de oude synagoge. Gezien de uiterst beperkte (foto)documentatie over de oude synagoge of over de verwoesting tijdens de Tweede Wereldoorlog valt daar weinig over te zeggen. Bouwhistorisch onderzoek zou enige opheldering kunnen verschaffen.

Het zou goed zijn om het gebouwtje na de jarenlange leegstand een goede herbestemming te geven, waardoor de binnenhof ook weer toonbaarder en toegankelijker kan worden. Per slot van rekening is dit een van de weinige tastbare herinneringen aan een kostbaar cultuurgoed. De

Het oudste van de twee joodse begraafplaatsen van het Oude Kerkhof aan de Herkenboscherweg

bovenverdieping van de winkels ter weerszijden van de doorgang naar de synagoge, zou in het kader van het project 'wonen boven winkels' prioriteit kunnen krijgen. Het is niet duidelijk welke delen van het complex voor plaatsing op de rijkslijst in aanmerking komen. Het front aan de Hamstraat in elk geval, maar ook de achterbouw, binnenhof met wetstafelen en eventuele gedenksteen, zijn het aanbevelen waard.

Oude Kerkhof

Een andere herinnering in steen mag niet onvermeld blijven: ze is te vinden op het Oude Kerkhof aan de Herkenboscherweg.

Deze 'algemene begraafplaats' kent twee joodse gedeelten. Het oudste deel, waarschijnlijk uit 1828, telt nog slechts zo'n zes grafstenen. Op het 'jongere' deel uit 1860 komt een analogie voor met het beroemde 'graf met de handjes' Van Gorcum/Van Aef-

Grafstenen op het 'jongere' deel van het Oude Kerkhof

ferden op het protestantse/rooms-katholieke deel. Dat is namelijk de dubbele grafsteen van Isaac Beretz en Henriette Marx. De ineengestrongelde handjes op deze stenen zijn overigens zwaar beschadigd, zoals inmiddels zoveel op dit prachtige kerkhof.

Het gehele kerkhof staat op de nominatie om rijksmonument te worden.

Overig

Naast bovengenoemde tastbare herinneringen vinden we op de Markt nog de gedenksteen voor de schrijver Jacob Hiegentlich in de buitenmuur van zijn geboortehuis. (Aan Hiegentlich zijn publicaties gewijd door Jeroen Brouwers, Gerrit Komrij en - in een uitgave van Rura uit 1992 - door Peter Nissen en Wiel Kusters. Eerder waren al artikelen aan hem gewijd door dr. Catharine Ypkes (1949) en de Roermondse Jo Hansen (in tijdschrift *De Bronk* in 1957), Paul van de Goor en Jules Dister.)

Verder zijn er nog enkele panden die met de joodse geschiedenis verbonden zijn, zonder dat ze exclusief hiervoor geclaimd kunnen worden. Dat zijn bijvoorbeeld de twee Amsterdamse Schoolpanden op de Markt, Laumen en Gimbrère, in de jaren dertig gebouwd voor twee joodse textielwinkels en het zogenoemde 'Jodenhotel', een van de hotelpanden aan de noordzijde van het Stationsplein dat voor de oorlog die naam had omdat er veelal joden logeerden.

De vondsten in steen

- aan de Hamstraat het synagoge-complex:
 - met de wetstafelen met omlijsting, Hebreeuwse teksten en een Davidsster uit 1853 in de gevel;
 - de nieuw gebouwde kleine synagoge uit 1953,
 - de tafelen met de 10 geboden op de binnenplaats uit 1853 en mogelijk de gedenksteen uit 1896;
 - de 2 joodse begraafplaatsen op het Oude Kerkhof.
- Voorwaar iets om zuinig op te zijn. •

Literatuur:

- Een synagoge in de Hamstraat; prof. dr. H. Jansen in *De spiegel van Roermond* 1999
- Stille en lofzang: joodse begraafplaatsen in Limburg; dr. A. Drint in *Publications* 1996
- De geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland; dr. Pinkas, 1985

In 1948 belandde dit rococo-bouwornament in het museum. Het dateert uit de tijd dat het pand Markt 35 als Commandants-huis in gebruik was, of van kort daarvoor. Zal het ooit bij een restauratie weer worden teruggeplaatst?

Foto: Gerard van de Garde, met toestemming van het Stedelijk Museum Roermond

Nieuw deeltje in reeks 'Grote Monumenten'

> Gerard van de Garde

'(...) "Het onverkogt Huis van den Cancelier der vorige Provincie".

Ik kon dit huis niet onmiddellijk thuis brengen', schreef gemeentearchivaris Van Hövell tot Westerflier in 1973. 'Het bewuste pand bleek identiek te zijn met huis Van Waegeningh, Markt 35.'

Van Hövell had het over de aquarel onder aan deze pagina, één van de veertien illustraties bij een kaart van Groot-Limburg uit 1815, bedoeld om Roermond bij koning Willem I aan te bevelen als hoofdstad van deze nieuw gevormde provincie. Onze archivaris kende de geschiedenis van de panden Markt 35/Varkensmarkt 1 kennelijk niet of maar gedeeltelijk.

In het museum is het anno nu niet anders. "Weet u waar dat ornament vandaan komt?" vroeg ik eens, wijzend op een fraai beeldhouwd stuk Naamse steen waarvan ik toen nog niet wist dat het van Markt 35 afkomstig was. "Wij hebben helaas geen inventaris van de collectie," antwoordde een medewerkster, "maar ik zal even kijken of de conservator klaar is met eten. Hij weet nogal veel uit zijn hoofd." Conservator Tillie kon mijn vraag ook niet beantwoorden: "De mensen brengen af en toe dingen, die gaan dan maar naar het museum. En dan moeten wij verder maar zien." Waarna hij behulpzaam een

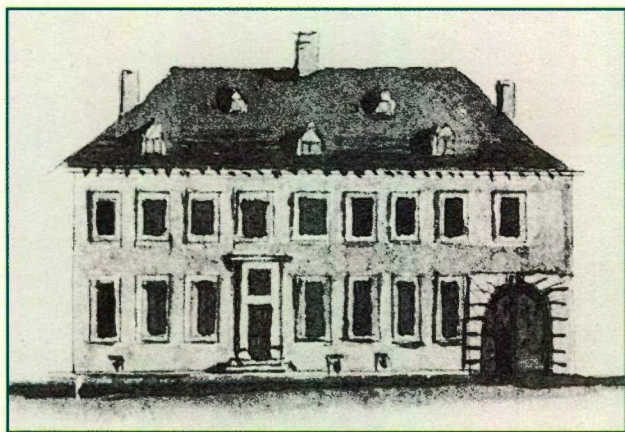
scooter en een fiets opzij schoof zodat ik een foto kon nemen. Zo is het momenteel met dat 'Huis van den Cancelier', in de 17e en 18e eeuw één van de prominentste openbare gebouwen in Roermond: onbekend en onbemind. Kort voor de 2e wereldoorlog was dat anders. Toen werd een deel van de geschiedenis van het pand beschreven in het jubileumboekje dat verscheen bij het tweede eeuwfeest van het R.C. Godshuis. Maar toen had de linkerhelft van het pand ook nog een grotendeels 18e-eeuwse gevel.

Van woning via omwegen tot Commandantshuis

Het pand Markt 35/Varkensmarkt 1 was tot 1741 eigendom van de familie Van Dulcken-Bors. Gossen van Dulcken, lid van een gevestigd Roermonds regentengeslacht, werd kort na de Spaanse herovering van Roermond in 1637 benoemd tot postmeester in dienst van de prins van Thurn und Taxis, die de posteries in het Duitse rijk runden. Hij kreeg de opdracht om een postdienst op Brussel en Antwerpen te openen, bracht daarna de dienst Keulen-Amsterdam tot stand en maakte zo zijn Roermondse woning tot het belangrijkste rijks-postkantoor in de vierhoek Hamburg-Brussel-Amsterdam-Keulen. Nadat het huis bij de stadsbrand van 1665 afgebrand was werd het in 17e-eeuwse stijl herbouwd. Toen Roermond in 1702 opnieuw door de Hollanders werd bezet, hield het op hoofdpstkantoor te zijn.

Twee van Van Dulckens kleinkinderen, de kanunnik Frans Goswijn Bors en zijn zus Dorothea, namen het initiatief tot de stichting van het Hospitaal Generaal. Het nieuwe hospitaal ging van start in hun ouderlijk huis aan de Markt/Varkensmarkt. Die behuizing werd al gauw te klein. Toen kwam garnizoenscommandant F. Anthoin de Rulle met een aantrekkelijk idee. Hij was ingekwartierd in het Gouvernementsgebouw (Prinsenhof), maar vond dit pand veel te groot. Als hij nu eens met het hospitaal zou kunnen ruilen...? Er werd een vrij ingewikkelde constructie bedacht: Dorothea Bors zou eerst haar huis aan het Hospitaal Generaal schenken en vervolgens zouden de Oostenrijkse regering in Brussel en het hospitaal elkaar hun panden uitleenen.

In 1741 werden de sleutels voor een notaris uitgewisseld. Zo kwam het, dat het grote gebouw aan de Markt/Varkensmarkt in 1776 op de kaart van J.B. Debouge werd aangeduid als 'l'Hôtel du Commandant'.

Het voormalig Commandantshuis in 1815. Het linker dak is waarschijnlijk niet goed weergegeven: al op de stadsplattegrond van Herman Janssens uit 1671 heeft het linker pand geen zuiver schilddak, maar een soort half zadeldak.
Foto: Gemeentearchief Roermond

Minieme verschillen in de raampartijen van linker en rechter pand.

Foto: Gerard van de Garde

Van Commandantshuis via omwegen tot woning

In 1782 werd de vesting Roermond ontmanteld en vertrok het garnizoen. Het Hospitaal Generaal kreeg de commandantswoning terug, maar mocht het Prinsenhof blijven gebruiken. Het verhuurde de woning daarop aan G.J. Luytgens, kanselier (president) van het Souverein Hof van Gelre. In de politiek roerige tijd die toen volgde moest Luytgens als voornaamste zetbaas van het Oostenrijkse bewind de stad driemaal onvrijwillig verlaten. Eind 1789 werd hij gearresteerd door 'Brabantse' (Belgische) revolutionairen, bij de Oostenrijkse restauratie keerde hij terug, daarna veroverden de Fransen Roermond en ontvluchtten de Oostenrijkse militairen en beampten de stad, vervolgens keerden die opnieuw terug en uiteindelijk bezetten de Fransen najaar 1794 Roermond weer, maar nu om er voorlopig te blijven. In de tussentijd had de Oostenrijkse regering de kanselierswoning opgedist als woning voor een nieuw benoemde garnizoenscommandant, maar door de oorlog werd die claim nooit gehonoreerd. (Een gevolg van de verdrijving van Oostenrijkers was overigens, dat het Hospitaal Generaal bijna stilzwijgend eigenaar werd van het Prinsenhof. De 'ruil' uit 1741 pakte uiteindelijk dus nogal eenzijdig uit.)

In de Franse tijd werd de voormalige kanselierswoning gebruikt als ambtswoning van Q. Gombervéaud, hoofd van de gendarmerie, en later als kantoor van de sous-préfecture Ruremonde van het département Meuse-Inférieure. Daarna is het pand alleen nog als woning en bedrijfspand in gebruik geweest.

Restaurabel?

Wie tegenwoordig de winkel B-Young of chinees restaurant Tin San bekijkt, krijgt niet het idee dat hij voor een 17e- of 18e-eeuwse gevel staat. Het R.C. Godshuis heeft het pand in 1871 gesplitst en in gedeelten verkocht. Daarna ondergingen beide helften tot 1985 en 1987 een reeks verbouwingen die het historische karakter bijna onherkenbaar maakten. De puien zijn modern en het muurwerk is van rond de oorlog, net als de erker en dakkapel van het rechterpand. Maar er zijn een paar saillante details. De raamluizen op de bovenverdieping zijn beschilderd, maar kennelijk gemaakt van natuursteen en zo te zien oud. Er is wel een verschil tussen het linker- en het rechterpand. De ramen rechts zijn groter, en

als je goed kijkt zie je dat de oude raamluizen verlengd zijn door ze op sokkeltjes van enkele decimeters te plaatsen. Verder is de dakkap van het linkerpand verre van strak, wat op oude balken en spanten duidt. Ook interessant is de fries van gootklossen aan de achterkant. Aan de voorkant heeft tot tenminste 1871 net zo'n fries gezeten. Zoals gezegd ligt er in het museum hoogstwaarschijnlijk nog een overblijfsel van het pand: het ondergedeelte van het bovenlicht boven de voordeur van Markt 35. Dit breed uitgevoerde bouwornament moet na 1932, het oprichtingsjaar van het museum, ergens vanaf gesloopt zijn. Opvallend is dat het geen bekroning vormt, maar bovenaan de aanzetten van een raamluist bevat; het is dus een tussenstuk tussen twee ramen of tussen een deur en een raam. De voorgevel van Markt 35 is na 1871 verbouwd, waarbij het oorspronkelijk rococo-bovenlicht verdween maar het ondergedeelte hiervan tot 1948 als architraaf gehandhaafd bleef. Oude foto's bevestigen dat het bouwdeel in het museum van Markt 35 afkomstig kan zijn. Al met al zijn er heel wat ingrediënten aanwezig voor een verantwoorde restauratie van de 18e-eeuwse voorgevel: een vrij gedetailleerde tekening uit 1815, een groot deel van de raam- en deurlijsten, de helft van een oorspronkelijke dakkap en een fries aan de achtergevel die aan de voorgevel gekopieerd kan worden. Het belangrijkste ontbrekende puzzelstuk is - jammer genoeg - de 18e-eeuwse koetspoort, die na 1871 vervangen is door een eigentijds exemplaar en daarna in de huidige pui is opgegaan.

Uitbreiding

Mocht het zover komen dat het Commandantshuis inderdaad gerestaureerd wordt, dan kan het één van de pronkstukken van de Markt worden en de stad een forse toeristische impuls geven.

Bavo Crombach komt er dan niet onderuit alsnog een extra deeltje uit te brengen in zijn reeks 'Grote Monumenten in Roermond'.

Het voormalig Commandantshuis in 1999. Na de splitsing in 1871 werd het linkerdeel uiteindelijk een kledingzaak en het rechterdeel een restaurant.

Foto: Gerard van de Garde

Losse tegels

Een rubriek met allerlei vermeldenswaardige 'kleinigheden': actualiteit, aankondiging, oproep of bericht. Van ons of van de lezers. Dus ook u kunt bij ons 'een tegel lichten'.

Bypassoperaties?

"Archeologisch bodemonderzoek Prinsenhof had beter moeten" en "Authentiek interieur pand Munsterplein Roermond vernield".

Aldus twee koppen boven recente berichten in Dagblad De Limburger. Hadden ze in het blad *Arts en Auto* gestaan, dan hadden maar weinigen ze gelezen.

Kijk, het zit zo.

In het blad *Ruimtelijk* wordt bijna altijd geschreven over slopen, restaureren, herbestemmen en dreigend verval. Vooral dat laatste, het dreigende verval, komt nogal eens aan de orde. De redactie heeft een vooruitziende blik. Voor hen staat het stuwende hart (en andere delen) van de stad onder voortdurende controle. Niet om onszelf op de borstkas te kloppen, maar om op

tijd aan te kaarten dat de patiënt verloren kan gaan en medicijnen gewenst zijn. Wij weeklagen dus om iets dat zou kunnen gaan gebeuren. Met hart voor het hart. Geen hart, geen stad, zo eenvoudig is dat. Maar het hart (het Munsterplein) ging onder het mes. Een soort kijk-operaties met direct ingrijpen indien noodzakelijk.

'Patiënt zieker na operaties' had de kop van een nieuw krantenartikel kunnen zijn, na de recente ingrepen. De ziekenhuisdirectie moest erkennen dat 'beter onderzoek vooraf en adequaat optreden, achteraf gezien, mogelijk c.q. wenselijk waren geweest'. Waar kan je dan heen als nabestaande, laat staan als patiënt? Is er een patiëntenvereniging voor steden met een teer gestel?

In elk geval bestaat er een preventief geneesmiddel dat stichting Ruimte heet. Ze geeft een bijsluitertje uit getiteld Ruimtelijk. Advies aan de directie: 3 x daags lezen vóór het gebruik!

BT

®

Brons Eiken

Er is recent ook het een en ander te doen geweest over de nogal prijzige aankoop van het complex Brons Eiken aan de Markt door de gemeente en over het voorkeursrecht voor herinvulling/wederverkoop dat projectontwikkelaar Muermans hierbij bedongen had. Nu deze van zijn recht heeft afgezien biedt de gemeente het complex aan particuliere ontwikkelaars aan. Daarvoor is een prijsvraag uitgeschreven. In de jury zitten o.a. de voorzitter van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteitszorg, iemand van de Cityvereniging, een bestuurslid van de Stichting Ruimte en een van de bouwhistorici van bureau Ad Rem Monumentorum, dat het complex in opdracht van de gemeente onderzocht heeft. (Cultuurhistorische analyse met waardestelling van de panden Markt 12, 14, 15, 16 te Roermond, Ad Rem Monumentorum 1997)

Een bijzonder aardig gegeven uit het bouwhistorisch rapport is de vondst van een oorlogsmonumentje in het pand nr. 16, een petite histoire dat verdient bewaard te blijven bij de verbouwing van het complex:

"Aparte vermelding verdient het 'monument' van de Tweede Wereldoorlog: in de trappenhuis is tussen het voor- en achterhuis op de hoogste etage een loze ruimte, waarin een kast is ingepast die bereikbaar is vanuit het achterhuis.

Deze heeft als schuilplaats gediend voor

een onderduiker, zoals blijkt uit het daarin aangebrachte opschrift:

Durate et vosmet rebus servate secundis. Cum totam per urbem Germani viros caperent machinis belle longi propeque crepantibus hic me istos latrones celavi.

A Diem III-um (??) Non Dec.; 2 Dec. '44'

In vertaling:

'Houdt vol en bewaart uzelf voor voorspoedige tijden. Toen de Duitsers door de hele stad mannen oppakten terwijl oorlogsmachines van ver en dichtbij dreunden, heb ik me hier voor deze soldaten verborgen gehouden.'

Op de derde dag voor de Nonae van December; 2 Dec. '44'.

Weet iemand meer te vertellen over deze schuilplaats en de maker van het gedicht?

WAC

®

Colofon

Ruimtelijk verschijnt vier maal per jaar en wordt bezorgd bij liefhebbers (maar ook bij belagers) van de stad Roermond en het stedelijk schoon. Overname van artikelen is toegestaan nadat toestemming is gevraagd en als bronvermelding wordt toegepast. ISSN: 1389-2606

Medewerking aan dit nummer:

Arjo Brouns, Willem Cartigny, Gerard van de Garde, Dennis Janssen, Paul Poell, Bert Thomassen, Peter Wijnands en Yvonne de Vries.

Redactie-adres Ruimtelijk:

Robert Regoutstraat 56, 6042 CN Roermond, tel. 31 98 52
Secretariaatsadres Stichting Ruimte:

Bachstraat 112, 6044 SN Roermond, tel. 32 26 18

Abonnementen:

f 15,- per jaar; over te maken op Postbank 7625876 t.n.v. penningmeester Stichting Ruimte te Utrecht(!) Het blad wordt dan bezorgd of toegezonden.

Verspreiding:

Ruimtelijk wordt bij abonnees bezorgd of per post toegezonden. Het blad is beperkt verkrijgbaar bij: het VVV, de bibliotheken, het stadhuis, museum en boekhandel Boom.

Vormgeving:

Fool Service - Bert Thomassen

Drukwerk en afwerking:

ARS Grafische Producties en Communicatie, Martin van het Erve en zijn medewerkers.